

Мар'яна ВОЛОШИН

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ОЛЕНИ КУЛЬЧИЦЬКОЇ

У статті йдеться про одну з найбільш відомих широкому загалу жінок-художниць Галичини — Олену Кульчицьку. Проаналізовано чинники та аспекти, які вплинули на формування світогляду та становлення її особистості як художника та мистецтвознавця.

Ключові слова: Олена Кульчицька, Віденська школа, монастир Сакраменток, модерне мистецтво, віденська сецесія, світогляд.

© М. ВОЛОШИН, 2012

У наш час комерційної цивілізації та загально-моральної кризи звертаємо погляди до особистостей, які в найтяжчі хвилини життя не втратили присутності духу та зберегли завзяття і плідно працювали для майбутнього на ниві української науки. А коли через власні політичні погляди та патріотичну національну позицію стало неможливим виховувати молодь, присвятили свої дослідження популяризації та розвитку мистецтва.

До покоління, якому притаманний великий політичний та державний ідеалізм, громадянська свідомість, чесність та патріотизм належить Олена Кульчицька [7, с. 7].

Важливим чинником у формуванні світогляду Олени Львівни відіграв рід Кульчицьких¹. Адже, як відомо, в історії нашого народу були різноманітні ототожнення себе та своїх близьких, а часом і своїх родів, а тим більше і місць проживання із певними уявними, інколи і фантастичними мотивами, топонімічними, ономастичними, антропонімічними чи етнічними назвами. До такого стилю функціонування належала і родина Кульчицьких, яка безпосередньо засвідчувала свої зв'язки з героєм Відня Юрієм-Францом Кульчицьким².

Становлення Олени Кульчицької як художниці відбулось ще в дитинстві. Приживаючи в маленьких повітових містечках Галичини: Лопатині, Кам'янець-Струмиловій, Городку, дівчина часто приглядалася до звичаїв і побуту українського міщанства та селянства, а також навколишньої краси. У дитинстві відзначалась працьовитістю та вимогливістю до себе й до інших, любила носити українські модні речі. З

¹ Олена Львівна Кульчицька народилася 16 вересня 1877 року в містечку Бережани, що на Тернопільщині, в родині відомого галицького радника суду і адвоката Лева Кульчицького та Марії, з дому Стебельських. Це були давні роди, що, окрім родинних гербів, зберегли і дух українства. У родині було троє дітей — старший брат Володимир, сестра Ольга та Олена, яка була третьою дитиною в сім'ї окружного судді. Через два роки родина переїжджає до Кам'янки-Струмилової (тепер Буська, районний центр на Львівщині). Саме звідти починаються перші спогади художниці, згодом занотовані в щоденнику, який Олена Кульчицька вела протягом всього життя.

² Родина Кульчицьких походить із села Кульчиці з-під Самбора на Дрогобиччині. Мешканці села Кульчиць на зивались тільки Кульчицькі, але для кращої орієнтації, для розрізнення роді, прибирали собі другі прізвища, так звані «придомки». У своїх спогадах Олена Кульчицька писала, що в неї зберігся цікавий документ, який засвідчував родинні зв'язки родини Кульчицьких із героєм Відня — Юрієм Кульчицьким.

цих юних років Олена Кульчицька приглядалась не тільки до звичаїв українського народу, а й народів інших країн, а саме — Японії. Свідченням цього є її спогад: «Мама була дуже працьовита й вимагала, щоб ми вміли працювати, — згадувала художниця. — «Ми з сестрою Ольгою повинні були самі ляльок одягати. Батько дістав нам «Журнал мод і крою», тому наші ляльки мали різні «модні» строї, включно до українського і японського» [10, с. 7—9]. Оленка не любила стригтись. Щоб донька не плакала, мати дарувала їй будь-яку іграшку: — «Стриження було мені дуже прикре, бо сусідські діти кликали «хлопчик пана начальника», — пояснювала вона в своєму щоденнику [4, с. 7].

Вже маленькою, вона уявляла себе невтомною працівницею відображення українських пейзажів в різну пору року. Олена Кульчицька дуже любила та захоплювалася навколишньою природою. Про це згодом згадувала художниця: «...Краса природи справді несвідомо, але глибоко зайшли в мою дитячу душу...» [5, с. 6]. Та ці спогади не були марними, вони, можна стверджувати, відображені були Оленою Львівною на її мистецьких полотнах, які збереглись до нашого часу, а саме «Весна», «Літо», «Портрет дівчинки», «Літня ніч», «Пастушок» та інші.

Визначальною особистістю у формуванні світогляду Олени Кульчицької був її батько — Лев Кульчицький, який дуже любив фотографувати і часто робив фотографії своїм дочкам. В історії фотографії відомо, що перші фотографії на території України з'явилися в 40-х рр. ХІХ ст.³, а у Західній Україні у 1920-х рр. Тому таке явище серед галицької інтелігенції було не зовсім рідкісним, а тим більше для родини Кульчицьких, де батько працював адвокатом. Лев Кульчицький був обдарований від природи талантом бачити красу, про що свідчать його чудові фотографії краєвидів, які зберігаються в архіві при Художньо-меморіальному музеї художниці [1,

КВ 59874/89]. Лев Кульчицький, який змалечку заохочував дітей до сприйняття і розуміння краси, прищеплював любов до праці, до свого народу. «У пізнанні природи і в способі спостереження її краси, безперечно, — згадувала художниця, — багато завдячую своєму батькові, який так дуже любив природу й умів учити пізнавати її. Перші захоплення приходять ще у дитинстві, над усе любила я квіти. Було їх багато довкола, а при тому мій батько завжди приносив додому нам прегарні китиці львівських і поза львівських квітів» [11, с. 2].

Мальовнича природа Бережанщини, її пам'ятки старовинної архітектури, красивий народний одяг Поділля, поезія народних пісень, казок і оповідань, — усе впливало на розвиток мистецького обдарування вразливої дівчини. У неї рано виявилися здібності до малювання, і батько, що сам цікавився мистецтвом, прагнув підтримувати їх: з допомогою альбомів давав їй змогу вивчати творчість видатних майстрів живопису, вчив сприймати красу природи, звертав увагу дівчини на високу культуру українського народного мистецтва.

Коли Оленку віддали в монастир Сакраменток у Львові⁴, при якому була польська школа (адже українських на той час не було), тоді й розпочалося посправжньому доросле та самостійне життя майбутньої художниці⁵. Розлуку з батьками Оленка переживала дуже боляче: часто плакала, тужила за ними і ніяк не могла звикнути до нового суспільства. З

⁴ Монастир сакраменток (бенедиктинці з Адоратії Найсвятішого Сакраменту) заснували у 1710 році. У 1718 р. було зведено перший костел Заручин Пресвятої Діви Марії та Святого Йосифа. Це була дерев'яна фахверкова споруда, яка проіснувала до 1743 року. У 1744—1780 рр. костел відбудували в камені за проектом відомого архітектора німецького походження Бернарда Меретина (Меретінера). Перші два роки будівництвом керував сам Меретин. Також були зведені монастирські келії та мури. На території обителі розбили сад, який проіснував до ХХ століття. Сучасного австро-німецького вигляду храм набув після перебудови 1884—1894 рр. у стилі необароко за проектом Адольфа Мінаевича та реконструкції інтер'єру 1902—1904 рр. за проектом Владислава Садловського. Під час останньої створено новий вівтар, прикрашений чотирма статуями ангелів скульптора Петра Війтовича.

⁵ У 1887 р. Олена Кульчицька вступила в семирічну школу при монастирі Сакраменток у Львові. Цю школу вона закінчила у 1894 році, на відмінно і після того повернулася до батьків.

³ В Україну фотографію принесли в 1840-х рр. чужинські фотографи, учасники щорічних міжнародних київських ярмарків — «Контрактів», які часто залишалися в Україні. Першими фотографами-поселенцями були французи «Жак» і Шарль-Поль Гербст; останній відкрив у Києві дагеротипну студію; Піонерами української фотографії на західноукраїнських землях були в 2-й половині 19 ст. А. Карпюк, Володимир Шухевич — у Львові, Степан Дмоховський, Є. Любич (з 1911) — у Перемишлі, Ф. Величко — в Станіславові.

цього приводу вона писала: «...Ніяк не могла звикнути до «нового світа». Я була одинока українка серед польок...» [22, с. 11].

Та, як виявилось, не тільки батько вплинув на становлення особистості Олени Кульчицької, її «вчителями життя» стали монахині школи при монастирі сакраменток. Оскільки її вчителями були монахині-сакраментки, які добре до неї ставились, незважаючи на її релігійні переконання. «...Мої релігійні почування та вимоги до церковного обряду задовольняли...», — згадувала вона у спогадах [22, с. 11]. Для науки релігії та сповіді до Олени Кульчицької в школу приходив греко-католицький священник. Наука для молоді художниці вдавалась дуже легко, але сумуючи за рідними, особливо за сестрою, дівчинка починає малювати. Першими малюнками Оленки були копії картин та ікон, які заповнили її молоду душу і якими вона надзвичайно захоплювалась. Про малюнки своєї учениці вчителі-монахині відгукувались позитивно.

Після навчання О. Кульчицька отримала знання німецької, польської та французької мов, а також природничих предметів. Найкраще знала німецьку мову, якою не тільки вміла читати, а й бездоганно писати. Проте не відразу визначився життєвий шлях художниці. У тодішній Галичині, що перебувала на напівколоніальному становищі в Австро-Угорській монархії, не було умов, необхідних для розвитку українського образотворчого мистецтва, не було художніх шкіл. Тому ніхто з рідних Олени Кульчицької й не думав про художню освіту талановитої дівчинки [19, с. 12].

На той час батьки Олени переїхали з Лопатино до Городка, і сама Оленка була вже доросла, тому могла ходити на різні бали та вечори. Але не ходила, частіше відвідували разом із сестрою своїх знайомих або займались спортом. Саме в цей час актуальним видом заняття на дозвіллі став спорт, а особливо теніс, катання на велосипеді, лижах, санках та ковзанах. Найчастіше спортом займались взимку: ходили на ковзанку, грали в теніс, часто, виїжджали у Львів.

Після закінчення школи Олена Кульчицька розпочинає мистецькі студії у львівській Художньо-промисловій школі, отримуючи початковий вишкіл у аквареліста А. Степановича. У 1901—1903 рр. продовжує студії у приватній школі художників-

педагогів Станіслава Братковського-Качора та Романа Братковського⁶ у Львові [17, с. 355—357].

Після такої підготовки за бажанням батьків Олена Кульчицька повинна була поступити у вищу художню школу. Найближчою до Львова, у Кракові, була на той час польська Академія мистецтв, яка за статутом Академії не мала права приймати студентами жінок. Така школа була у Відні⁷, адже, як згадувала художниця, хтось звернув увагу батьків на цю школу як на одну із найкращих у Європі. Закінчення цієї школи давало право на навчання у середніх школах. Саме Віденська школа остаточно сформувала особистість О. Кульчицької як мистецтвознавця та визначила її творчий шлях у майбутньому.

Перед вступом у школу сестри кинули жереб, кому продовжувати навчання, незважаючи на рішення батьків. Доля всміхнулася молодшій⁸. Про це вона писала: «...В році 1903, в серпні місяці, поїхала я під опікою вуянки (віденки) до Відня, здала вступні екзамени, на основі яких прийнято мене до школи «Kunstgewerbeschule des K.K. Oesterr. Muse-

⁶ Станіслав та Роман Братковські — польські художники реалістичного напрямку кін. XIX — поч. XX ст.

⁷ Академія образотворчих мистецтв — державна художня академія у Відні (Австрія), одна з найстаріших в Європі. Віденська художня академія постанала в 1692 р. як приватна академія надвірного художника Петера Штруделя за зразком Римської Академії Святого Луки. В 1772 р. всі існуючі на той час школи мистецтва поєднувалися в Академію об'єднаних образотворчих мистецтв. В 1872 р. Академія отримала статус вищого навчального закладу, а в 1998 р., зберігши свою колишню назву, вона стала університетом.

В 1898 та 1910 рр. Отто Вагнер представив проекти нової будівлі Академії образотворчих мистецтв, які, проте, не були втілені в життя. З 1 квітня 1877 р. Академія розміщується в побудованій Феофілом ван Гансеном будівлі на площі Шіллерплац. До складу Академії входять картинна галерея (250 полотен пензля відомих майстрів від періоду раннього Ренесансу і аж до XVIII — початку XIX ст., таких як: Босх, Лукас Кранах Старший, Рембрандт, Рубенс, Тиціан, Мурільйо та Гварді), а також гравюрний кабінет — одна з найвизначніших збірок графіки в Австрії. Обидві колекції — живопису і графіки — є навчальним матеріалом для студентів Академії. Культурні цінності зазнали значних пошкоджень під час Другої світової війни.

⁸ В серпні 1903 р. Олена Кульчицька виїхала, під опікою дружини (віденки) батькового брата, до Відня. Здавши вступні іспити, стала студенткою загального факультету «Школи прикладного і декоративного мистецтва».

ums fur Kunst und Industrie in Wien» [22, с. 12]. На період навчання художниці у Відні припадає час розквіту модерного мистецтва⁹.

З усіх факультетів тієї школи «загальний факультет» найбільше відповідав бажанням Олени Кульчицької. На цьому відділі приділялося багато уваги композиції твору, вивченню різноманітних технік: олійного й акварельного живопису, рисунку, гравюри, емалі, мозаїки тощо. Якщо на інших відділах підготовлялися спеціалісти поодиноких галузей прикладного і декоративного мистецтва, то навчання на «загальному факультеті» давало більш широкі знання. На ньому вивчались, крім рисунка і живопису, також різноманітні за технікою види естампної гравюри при одночасному «загальному» ознайомленні студентів з різними видами художньої промисловості, як художня кераміка, художнє оформлення книги тощо [19, с. 4.].

Профіль студій на «загальному факультеті» визначив великою мірою майбутній мистецький шлях Олени Кульчицької — він став основою, на якій розвинулася багатогранність її художньої діяльності. Під впливом учителів школи — Е. Малліни, який викладав фігуративний та елементарний рисунок, В. Фульмайстера — викладав орнаментальний рисунок, А. Фон Кернера — викладав рисування людської фігури, Ф. Цізека — очолював навчальний відділ школи художнього промислу, Олена Кульчицька невтомно вдосконалює свою мистецьку майстерність, проймається ідеологією естетичної свободи, сповідує вільну художню творчість, віддану, передусім, духові національної культури [7, с. 7—10].

Вже в стінах Віденської художньо-промислової школи Олена Кульчицька виявляє незвичайну різноманітність професійно-творчих зацікавлень. Окрім предметів, обов'язкових на «загальному факультеті», художниця з відмінним успіхом закінчує ряд так званих «спеціальних курсів», які додатково читались

у школі. Упродовж 1905—1907 рр. Олена Кульчицька освоює таємниці складної техніки перегородчастої емалі на спеціальному курсі [11, с. 3].

Також певний період вона проходить курс навчання у «Спеціальному ательє емальєрських робіт» під керівництвом професора Аделі фон Штарка, одночасно удосконалюється у рисунку портретів на лекціях відомого майстра історичного малярства професора Андреаса Гроля. Певний час відвідує «Спеціальний курс художнього ткацтва», що вела його професор Леопольдіна Гуттман. На лекціях професора Франца Цізека Олена Кульчицька проходить «Курс удосконалення в орнаментальному рисунку та композиції» і, нарешті, під керівництвом професора Олешкевича закінчує «Курс художньої обробки шкіри та інтролігації». Паралельно із цими заняттями Олена Кульчицька відвідує лекції на інших відділах, де студіює розмаїття техніки естампної графіки. «На других відділах, — згадує художниця, — подавали нам початки техніки графіки, а головню офортів. Вказівки були дуже скромні, повного знання як такого не давали, однак графіка і офорти полонили всю мою увагу, і я вирішила самостійно збагнути тайни цього трудного вміння...» [6, с. 424].

Талант молоді художниці та її успіхи у навчанні були належно оцінені і відзначені у випускному свідоцтві Олени Кульчицької Віденської художньо-промислової школи. «Її невтомна старанність, — відзначалось у цьому свідоцтві, — її технічна вправність, кмітливість та великий смак вказують на своєрідне мистецьке обдарування, хист до творчої праці у розмаїтих рисункових та малярських техніках, як також у проектах ужиткових речей» [4, с. 10].

Для Олени Кульчицької віденська школа була благословенням у формуванні її світогляду та становленні як художниці. Вона вийшла з неї з ґрунтовним опануванням усіх мистецьких технік, завдяки чому могла поспробувати висловлюватись не тільки в рисунку і малярстві, але з однаковою легкістю в усіх репродукційних техніках, від найпростішого деревориту до найтоншого офорту, від моделювання в усіх скульптурних матеріалах і техніках до емалі і килимарства включно [4, с. 12].

Навесні 1908 р. Олена Кульчицька повертається до Відня, де успішно захищає дипломну роботу «Про користь науки рисунків», спираючись на дослідження таких передових теоретиків мистецтва, як

⁹ Модерн, «новий стиль» — досить помітний напрямок у просторових мистецтвах 1890—1900-х рр., що виявляло видимі подібності із загальноєвропейськими шуканнями цієї епохи. В різних країнах називався по-різному: Art Nouveau, Jugendstil, Modern style і т. д. Модерн протиставляв свою принципову новизну еkleктичної утилізації, що прийлася за півстоліття, спадщини всіх століть і народів. Основними його елементами є використання синусоїдальних ліній, стилізованих квітів, язиків полум'я, хвилястих ліній, запозичених в природі.

Джона Раскіна¹⁰ та Алоїза Рігля¹¹, з чого були безмежно задоволені її батьки. Це стало приводом подумати про нагороду для Олени та Ольги, а нагородою була подорож в Європу.

В період навчання у Відні Олена Кульчицька спочатку проживала, винаймаючи квартику, а пізніше переселилась до пансіонату «французька Швайцарія». Навчаючись на відмінно, студентка отримувала звичайну стипендію, та могла мати стипендію Юрія Кульчицького, як односельчанка Франца-Юрія Кульчицького — героя Відня. Дорога до школи проходила через прекрасний парк — «Stadtspark». Все це надовго закарбувалось у пам'яті молодій студентки, що й занотувала в своєму щоденнику: «...Початково мешкала приватно, а о після переселилась в пансіонат «французька Швайцарія» ходила до школи через «Stadtspark»... Я мала вправді стипендію, але (тепер запізно цього жалувати) я могла мати дещо більшу державну опіку як Кульчицька — односелька Франца-Юрія Кульчицького...» [22, с. 12].

Перебуваючи у Відні Олена тужила за рідними, незважаючи на те, що отримувала часто від них посилки та листи. «За таку підтримку у всьому, — згадувала майбутня художниця, — завдячую передовсім своїй незабутній сестрі, яка жила для мене й додавала мені сили та бажання для праці» [22, с. 12]. У пакунках, які Олена Кульчицька отримувала з дому, зазвичай були нові речі для гардеробу та будь-які інші вибагливі подарунки.

Додому їздила студентка лише на великі свята — Різдво та Великдень. Батьки її в той час мешкали у Львові, біля Стрийського парку, де вона часто ходила малювати. В парк Олена Кульчицька ходила не сама, майже завжди з нею ходили дядько Петро та мати Марія [22, с. 12]. Саме мати — Марія Стебельська, найкраще придивлялась до малюнків до-

чки і давала їй корисні поради та настанови, а молода дівчина невпинно їх виконувала.

Після вдалого закінчення Віденської художньо-промислової школи у батьків майбутньої художниці виник задум подорожі сестер по музеях Європи. Все відбулось дуже швидко: «здійснення плану йшло якось так скоро, — згадувала художниця, — що усіх подробиць не вдалось запам'ятати. Знаю тільки, що в подорож взяли ми список пансіонатів, де можна було зупинитися...» [22, с. 16]. Так Олена Кульчицька разом із сестрою Ольгою та подругою із Відня Євгенією Підляшецькою здійснила мистецьку подорож по музеях Європи, а саме відвідали музеї Мюнхена, Парижа, Лондона, Женеви, Страсбурга, щоб побачити шедеври світового мистецтва [11, с. 4]. Звичайно, Олена Кульчицька дуже зраділа такій подорожі, і не тільки вона: «Уявляю собі, як ми виглядали: щасливі, веселі, [їхали] віденським фіакром на залізниці. Їхали ми повні надії побачити скарби — досягнення людських талантів, блискучі висліди віків», — згадувала художниця у щоденнику [22, с. 16].

Першим містом, яке відвідали дівчата, а зокрема Олена Кульчицька, був Мюнхен. У Мюнхені вони відвідали всі культурні пам'ятки, а також історико-культурний музей, де, крім того, що можна було оглянути всі експонати, можна було ще й пообідати та відпочити. З Мюнхена Олена, Ольга та Євгенія поїхали в Париж і відвідали його історичні та культурні пам'ятки, а саме галерею Лувру, церкви і королівські парки та всі замки на околицях міста. Та перед подорожжю до Парижа вони побували ще в Страсбурзі, де відвідали знамениту катедру, збудовану в готичному стилі [22, с. 16].

Наступне місто, яке чекало на Олену Львівну — Лондон. Екскурсію по Лондону організувало туристичне товариство «Сооса». Звичайно екскурсії втомлювали, як Олену, так і дівчат, проте вони не звертали на це уваги. «Безперечно, огляд втомлював нас, часами навіть дуже, — згадувала художниця, — але це не могло знищити тієї втіхи й радості, а ще повного задоволення, яке нам дала подорож» [22, с. 16].

З Лондона не бажала Олена повертатись додому, та все ж повинна була. «Вертали ми також через канал Ла-Манш... до Франції приїхали через Деп і затримались в малій місцевості над морем, Іпорт. Саме містечко було збудоване на вапняних горах... Далі

¹⁰ Джон Раскін — англійський письменник, теоретик мистецтва, літературний критик і поет, який значно вплинув на розвиток мистецтвознавства та естетики другої половини XIX — поч. XX століття.

¹¹ Рігль Алоїз (14.10.1858 — 17.06.1905) — австрійський мистецтвознавець, проф. Віденського університету з 1897 р., представник так званої Віденської школи мистецтв. Автор терміна про іманентну «художню волю», яка попереджує певне відділення художніх епох. Його теорія дозволяла розробляти різноманітні прийоми для художньої форми.

дорога вела нас в Швейцарію, край цей ми переїхали цілий... тут плавали й купались в Женевському озері, подивлялись до гір Альп, гори Мон-Блан. Інтерлякен — тут захотіли забутою залізницею дістатися на гору, мабуть Юнгфрау... наше бажання здійснилось, але без результату, бо мряки закрили шпиль гір», — згадувала Олена Кульчицька про свою подорож до Швейцарії дорогою додому [22, с. 16].

Так закінчилась незабутня подорож по Європі, а разом із тим закінчилась ще одна сторінка щасливого студентського життя — розпочиналась нова, невідома... Саме ця подорож мала неабиякий вплив на формування художньо-естетичного світогляду Олени Кульчицької.

Ще одним чинником мистецького формування художниці було її знайомство з Гуцульщиною¹² — краєм, багатим на народні традиції. Літні канікули 1905 р. пройшли у Косові, куди перебралася родина Кульчицьких, де Лев Кульчицький, вийшовши на пенсію, заснував адвокатську канцелярію, відстоюючи права простого народу. «Мої ферії¹³ 1905 року були вже не у великому місті, а в маленькому — майже селі. Я зійшлася цілком близько з цією частиною нашого народу, Гуцулами, яких я так дуже любила. Пізнала його звичаї і це своєрідне дуже цінне народне мистецтво — гуцульську архітектуру», — згадувала художниця про своє перебування на Гуцульщині [16, с. 6—7]. Тут Олена Кульчицька створила чимало етюдів, які стали основою для майбутніх жанрових картин, і, може, саме тоді й виник задум створити меблі в гуцульському стилі. Це мав бути ансамбль, який складався б із дерев'яних меблів для вітальні, покою та передпокою з використанням елементів і традицій гуцульського народного меблярства. Захоплення народним мистецтвом, згодом його ґрунтовні студії відкрили перед художницею таке ба-

гатство мотивів, такі цінні «гени краси і гармонії», що їх вистачило на ціле життя.

Під час навчання в Художньо-промисловій школі Олена Кульчицька засвоїла духовні уроки віденського художнього середовища, а також такі тогочасні мистецькі явища, як сецесію, імпресіонізм, експресіонізм у нову естетику, та створила на рідному ґрунті український варіант модерну. Тут вона створює естампи, а саме: «На хліб насущний. Орання» (лінорит), «Пастушок», «Жінки взимі», «Жниці», «Дівчина з голубами» (кольорові лінорити), де зображення, виконане характерними для сецесії засобами за допомогою площинної плями та лінії без тональних переходів, визначають подальше становлення творчої манери майстра [15, с. 148—149].

У Відні сформувались також істотні особливості формально-стилевої мови та образного мислення Олени Кульчицької. Властивий їй нахил до умовного символіко-алегоричного трактування образів, висока культура лінійно-площинних, нерідко монументалізованих композиційних рішень, точність та дисципліна скупого узагальненого рисунку — все це виразно споріднює мистецтво Олени Кульчицької не тільки із стилістикою віденської сецесії, але й взагалі із принципами формотворення у європейському модерні [8, с. 127—128].

Улюбленцями віденської студентки-художниці (Олени Львівни Кульчицької) були такі митці як Е. Мунк¹⁴, Ф. Валлотон¹⁵, Г. Клімат, А. Берлін, і особливо — Фердинанд Годлер¹⁶, швейцарський ху-

¹² Гуцульщина — український етнокультурний регіон, край українських верховинців — гуцулів, розташований у Західній Україні, а поселення гуцулів займає Східну частину Карпат. Про цей край і його людей написано чи не найбільше з усіх етнографічних районів України. Він яскраво відображений у художній літературі, образотворчому мистецтві, кіно (повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського і фільм С. Параджанова; вірші, оповідання і повісті Ю. Федьковича, І. Франка, Г. Хоткевича, польського письменника С. Вітценза, картини К. Устияновича, І. Труша тощо).

¹³ Канікули.

¹⁴ Едвард Мунк (1863—1944) — норвезький живописець і графік, постімпресіоніст і постмодерніст, символіст, вважається предтечею експресіонізму. Едвард Мунк писав символічні фігуральні композиції, у експресивний спосіб виражаючи в них еротичну пристрасть, власну самотність, моменти підглядання, боязнь хвороб і смерті. Автор таких праць: «Хвора дівчинка», «Сестра художника», «Крик», «Портрет Ібсена в Гранкафе», «Дівчата на мосту», «Робітники прибирають сніг» тощо.

¹⁵ Фелікс Валлотон (1865—1925) — художник, відомий як графік, походив з Швейцарії. Малював портрети, пейзажі, побутові картини. Педантичний як німець, він багато часу проводив в Луврі, який і став для нього дійсною академією. Був закоханим в твори Франсуа Мілле, Рембрандта, Дюрера, Енгра, Ганса Гольбейна. Пізніше став відомим своїми ксилографіями (дереворитами) з робіт старих майстрів.

¹⁶ Фердинанд Ходлер (Годлер) (1853—1918) — швейцарський художник. Один з найбільших представників «модерну». Писав пейзажі та портрети в дусі реалі-

дожник, який у своїй творчості послідовно реалізував принципи сецесійної стилістики, а в образному мисленні — дух німецького символізму. Також захоплювалася художниця таким іспанським художником як Франціско Гойя¹⁷, який захоплював її своїм віртуозним володінням офортної техніки.

Олена Кульчицька із гідною подиву чутливістю вбирала в себе творчі імпульси, що живили тодішнє мистецьке життя Відня. «Таке місто, як Відень, — згадує вона у своїх спогадах, — його численні музеї давали можливість приглянутися всесвітньому мистецтву. Я пильно і уважно стежила за виставами музеїв, за славними тоді «Wien-Werkstätten» і взагалі, за культурним життям Відня» [8, с. 129].

Характерно, що Олена Кульчицька, з її суто українським і оптимістичним світовідчуттям, цілковито не сприймала поширених серед тодішньої мистецької богеми Відня настроїв меланхолії, містичної екзальтації та крайнього індивідуалізму. Вона, за вдалим висловом львівського дослідника М. Батога, завжди намагалася «надихати свої образи живим реальним виразом, вивести їх із тіней місячного сяйва на рідні сонячні простори» [4, с. 46—47].

Вихована з дитинства своїм інтелігентним батьком Левом Кульчицьким в патріотичній атмосфері поваги до свого народу та відповідальності за його долю і духовну гідність, Олена Кульчицька всім своїм молодим, палким серцем була зорієнтована на духовні і культурну вартості свого народу, бажала служити йому своїм мистецтвом. Через те уроки віденської сецесії не стали для неї предметом сліпого наслідування. Її активна творча натура глибоко переосмислила ці новітні віяння і трансформувала їх в дусі національних культурних традицій.

У 1904 р., ще під час навчання, разом із сестрою Ольгою відвідали Венецію, де побували на виставці тодішнього західноєвропейського мистецтва, що

му. Автор картини «Мертвий Христос», що зумовило в подальшому його увагу до теми смерті. У роботах 1890-х рр. простежується вплив кількох жанрів, у тому числі символізму і «модерну». Ходлер розробив стиль, який назвав «паралелізм», що характеризується симетричним розташуванням фігур в танцювальних чи ритуальних позах. Одна з картин — «Дроворуб», була видрукувана на купюрах номіналом 50 швейцарських франків, випущених в 1911 році.

¹⁷ Франціско-Хосе де Гойя (1746—1828) — іспанський живописець і гравер.

значно збагатило творчий досвід молодої художниці. У своїх спогадах Олена Кульчицька намагалася занотувати важливі події свого життя та суспільні події: «Можливість побачити скарби минулих віків та геніальні досягнення тодішнього сучасного мистецтва ми уважали за велике і правдиве щастя» [6, с. 425]. Незабутнє враження на неї справила скульптура О. Родена «Громадяни міста Кале» — експресивністю та пластичністю форм.

Повернувшись у 1909 р. після подорожі з Європи до Львова Олена Кульчицька задумувалась над тим, де повинна працювати або, як говорив її батько, «заробляти на хліб щоденний» [22, с. 16]. Та, на жаль, на перший план не висувалась мистецька праця, перешкодою було те, що українське суспільство було настільки вбоге, що не могло утримати митця. Адже на той час, окрім мецената — митрополита Андрея Шептицького, не було нікого, хто б міг допомогти митцю. Таким чином, єдиним можливим варіантом була педагогічна праця.

Так Олена Кульчицька розпочинає у Львові педагогічну працю в приватному ліцеї королеви Ядвіги, де викладала українське мистецтво, подавши заздалегідь до шкільної ради заяву. На початку педагогічної праці художниці було важко, вона змушена була сама укласти для себе методичку викладання. Така робота була ухвалена директором ліцею, який запевнив, що в наступному році Олена Кульчицька отримає постійну посаду вчителя. Після закінчення навчального року з'явилась така ідея. Олена Кульчицька повинна була залишитись у Львові, але на місце Олени Львівни знайшлась конкурентка, яка була її давнішою товаришкою в школі Братковського — Заячківська. Вона, як відома полячка, залишалась у Львові, а Олена Кульчицька повинна була переїхати до Перемишля [18, с. 5].

На початку вересня 1909 р. художниця за рішенням шкільної кураторії переїздить до Перемишля, де отримала нову посаду — вчителя рисунку у II Державному вчительському семінарі. Робота вчителя в Перемишлі проходила так, як звичайно в будь-якій школі. Але поява Олени Кульчицької в Перемишлі викликала невдоволення з боку тих, хто претендував на цю посаду. Майже за весь час перебування в цьому місті Олена Кульчицька була в чорному списку і неодноразово переживала жахли-

ві моменти. Єдиною розрадою для художниці в Перемишлі була сестра Ольга. Вона переїхала зі Львова до Перемишля і впорядковувала їх спільне помешкання [22, с. 16].

Свою працю в школі вважала необхідною, бо «з мистецтва жити важко», — писала художниця. Час від часу продавала картини та килими. Олена Кульчицька часто жалілась, що праця у школі займає в неї багато часу, і вона не має змоги бачити лісу в осінньому золоті, ні весну в квітах, і тільки деколи вдавалось їй вирватись на короткий час у села й гори, щоб намілуватись красою природи змалювати її. З цього приводу писала: «...Я краду ці прекрасні хвилини...» [8, с. 128].

Працьовитість Олени Кульчицької була відома у учительському колективі. На всіх нарадах та шкільних конференціях, де змушена була сидіти декілька годин, виймала з торбини розпочате вишивання і завзято стелила нитки, або зарисовувала у своєму нотатнику орнаментальні композиції.

Викладаючи у II Державному учительському семінарі, його приміщення намагалась прикрасити так, щоб відчувалося, що це українська школа, а в ті часи це було не легко. У коридорах і залах висіли дереворити художниці, а саме: портрети князів, письменників з відповідно підібраними текстами композиції історичного змісту. Не завжди ці речі знаходили в цей час належне розуміння. Якось хтось з учнів роздер ненароком дереворит, що висів у коридорі, та кинув його у кошик із сміттям. Олена Львівна помітила це, старанно склеїла і знову повісила на стіну. А на зауваження сестри відповіла: «Їм цього не потрібно... Вони цього не розуміють, тим паче треба їм це подавати...» [8, с. 128].

Великою і радісною подією для Ольги та Олени в перші місяці їх перебування в Перемишлі став візит батька. Але ця радість та щастя закінчилось несподівано великим ударом. Несподівано захворів батько Олени Львівни¹⁸. Втрату батька Олена Львівна переживала дуже боляче: «Хто пережив втрату найближчої собі людини, хто втратив у ній не тільки батька, а справжнього опікуна та приятеля, той розуміє біль..., страждання... Я цілий рік відзвичаювалась думати про батька, але це мені ніяк не вдавалось... ні фізично, ні психічно» [22, с. 17].

В такому нещасті допомогу родині надав брат матері — Роман Стебельський.

Та, незважаючи на втрату дорогої людини, молода вчителька продовжувала працювати. Олена Кульчицька брала активну участь у різноманітних конференціях, за дорученням Шкільної Ради проводила курси для вчителів Перемишльського округу. На курсах потрібно було викладати нову методику малювання, з якою вона була ознайомена в період навчання у Відні. Вести курси Олені Кульчицькій доручив директор Львівської кураторії, який орієнтувався в знанні Олени Львівни в цій ділянці, і сам багато знав. Звичайно, робота із вчителями не вдавалась важко, але була неприємною, тому що вчителі до неї ставились пасивно.

Олена Кульчицька брала активну участь у житті української громади Перемишля, була одним із ініціаторів створення музею «Стривігор» та його активним працівником, членом різних освітніх товариств: «Просвіта», «Рідна школа». З її ініціативи за участю сестри в Перемишлі було організовано «Вечір народної ноші», на якому Ольга та Олена виступали у старовинному одязі з околиць Перемишля [4, с. 128].

Проживаючи у Перемишлі малярка була членом різноманітних громадських організацій та товариств, а саме: «Гуртка Діячів Українського Мистецтва», «Асоціації Незалежних Українських Мистців», активним діячем «Союзу Українок», «Товариства прихильників мистецтва», кооперативів «Українське Народне Мистецтво» та «Новий Труд», комітету «Брат Брату» тощо. Загалом Олена Кульчицька та Ольга належали майже до тридцяти товариств. Саме з цим містом було пов'язано майже тридцять років її життя. Саме завдяки Перемишлю Олена Кульчицька зрозуміла, що найбільш вдалим для неї видом мистецтва є графіка. Ось як вона згадувала: «Думаючи про, те яке завдання має сповнити мистецтво, щоб промовити до якнайширших кіл нашого народу, дійшла я висновку, що найвідповіднішим родом мистецтва є графіка. Вона своєю технікою, оформленням і свободою виразу має всі прикмети, щоб промовляти зрозумілою мовою» [14, с. 5].

Олена Кульчицька захоплювалась вишуканістю гардеробу, який був продуманий до найменшої дрібнички. Здебільшого це були речі власноруч спроек-

¹⁸ Лев Кульчицький помер у грудні 1909 р.

товані. Також вона любила розкладати пасьянс. Карт не тасувала, а підкидала вгору. Потім збирала й розкладала знову [16, с. 7].

Олена Львівна одягалася зі смаком. Влітку носила спідничку і жакет з сірого домашнього полотна, через плече — торбинку з народним орнаментом. Вона виділялась з-поміж усіх своєю ношею, в якій завжди було щось народне, оригінальне, гарне власної роботи [22, с. 15].

Про неї згодом львівський художник Дмитро Крвавич згадував: «Це була прекрасно збудована, підтягнута й струнка дама. Видно, дбайливо слідкувала за своєю фігурою, ходила енергійно. Хоч би скільки я її зустрічав, вона завжди була інакше одягнена. Одяг Олени Кульчицької був пошитий у дуже добрих кравців. Це був єдиний комплект, від взуття до капелюшка, в єдиному колориті. Якщо це був колір бордо, то бордові були туфельки, парасоля чи сумочка» [12].

Одна з учениць Олени Кульчицької з часу її вчителювання у жіночій гімназії в Перемишлі у своїх спогадах писала: «Не раз бачила я Олену Львівну на вулицях Перемишля, звичайно йшла з сестрою Ольгою. Завжди усміхнені, доброзичливі, чимось зацікавлені, елегантно, зі смаком, а при цьому скромно одягнені. Костюм з простого селянського полотна з вишитим народним узором виглядав, як одяг з найкращої дорогої тканини» [7, с. 426].

В радянський період Олена Кульчицька викликала роздратування у партійних чиновників, які носили однотипні сірі костюми. Одного разу на зборах у львівському міськкомі партії працівник комбінату образотворчості Холенков, творчі здобутки якого зводилися до малювання гасел, кинув на адресу Олени Кульчицької: «Ця бездарна старуха, котра зовсім не вміє малювати, ще має нахабство виставляти свої роботи на художніх виставках». У залі промовчали, відтоді Олена Львівна жодного разу не була в Спільці художників [16, с. 10—11].

Олена Кульчицька та її сестра були одними з перших, хто спричинився до націоналізації моди, підтримавши заклик: «Творімо українську моду!». Відомо, що мода — явище, яке відображає, особливо у вбранні, стиль життя суспільства. В усіх культурних галузях Галичини (та й усієї України) початку ХХ ст. фіксується тенденція до створення національного стилю. Це не поодинокі випадки, а досить

розвинена і повсюдно поширювана ідея використання народної творчості, національних здобутків минулого на нових засадах.

Олена Кульчицька ставить запитання: «Чи біле селянське полотно можна зужити до літнього міського одягу? Достосувати матеріал, крій, прикраси — але з тонким почуттям уміркованості — з узглядненням способу міського життя?». Відповіддю є як власний одяг мисткині, так і її проекти, популяризовані у жіночих періодичних виданнях 1920—1930-х років [22, с. 23].

У допоміжному фонді Художньо-меморіального музею Олени Кульчицької у Львові зберігаються деякі речі художниці: блузка, сукня, жакет, костюм набивної тканини... У свої молоді роки Олена Кульчицька вивчає крій. На численних ескізах, поряд з постаттю в національному строї, виконує детальне креслення з усіма необхідними вимірами. Переважно верхнього вбрання: жупанів, сердаків, керсеток... Моделі вбрання художниці можна віднайти й у живописних працях Олени Кульчицької, зокрема у портретах: «Автопортрет» (1927), «За вишиванням» (1928) тощо. Також художниця продумувала й аксесуари, що у поєднанні з вбранням створювали цілісні ансамблі. Насамперед — торбинки й різноманітні види прикрас: пояси, гудзики, пряжки, брошки, підвіски... [1, КВ 59874/90]. Що ж до прикрас, які носила Олена Кульчицька, то вони також були витвором художниці, і усі вони відповідали стилю одягу Олени Кульчицької. Прикраси Олени Кульчицької — це, перш за все, не твори українського народного мистецтва, а сепсійні з використанням перегородчастої емалі [1, КВ 59874/91].

Олена Кульчицька була веселою й відкритою жінкою. Як так сталося, що вона все життя була сама? У щоденнику малярка зізнається, як у дитинстві закохалася у військового, якого за кольором мундира назвала Незабудкою. А її студент Мар'ян Мандибура згадував, як під час етюдів у Карпатах Олена Кульчицька довго вмовляла гуцульського парубка-красеня вдягнути святковий стрій і попозувати. Той погодився, але в лісі — щоб сусіди не сміялися. Доки він перевдягався, Олена Львівна раптом скочила на його коня. Той став дибки, почав гарцювати. Усі дуже злякалися, а наїзниця лише сміялася. Чи не хотіла вона привернути до себе увагу хлопця? Саме в ті роки

Олена Кульчицька напише гіркі рядки: «Для чого я хотіла так усе використовувати, так багато працювати? Я все-таки була молодою, привертала до себе увагу... Чому так мало користувалася симпатіями веселого Відня? Б'ю себе, що не використовувала молодість?». У Львові пліткували, що Олена Кульчицька живе з одним скульптором, який так її кохає, що служить за домогосподарку. Після її смерті він нібито створив у її квартирі музей [20, с. 14].

Постать Олени Кульчицької як митця і громадянина формувалась в складних умовах, в середовищі української інтелігенції кінця ХІХ — початку ХХ ст., в ореолі впливу ідей та естетичних постулатів Івана Франка. Коли Олена Кульчицька, молодий митець, виходила на арену українського мистецтва, Іван Франко був ще живий. Їй пощастило слухати живого Івана Франка, коли він читав привселюдно свого геніального «Мойсея». В той час молодь зачитувалась цією філософською поемою та знала її напам'ять. Це був немов Заповіт Івана Франка молодому поколінню, його сповідь і пересторога, заклик і біль його серця, які закарбувались у пам'яті майбутньої художниці як її власне художнє і громадянське кредо — «Народе Мій, замучений... Твоїм будучим я живу...» [22, с. 30]. З того часу завжди писала слово «Народ» з великої букви, як славо «Бог».

Отже, майбутня художниця, як і всі дівчата, в дитинстві любила та захоплювалася красою матінки-природи. Адже у родині, де народилася Олена Кульчицька, дітей виховували на таких принципах, як любов до свого народу, до Батьківщини, до самого себе і, зрештою, до природи. В юності слово «Народ» завжди писала з великої літери, адже любила його по-особливому. Навчалась на відмінно, оскільки попри основні предмети освоювала ще «спеціальні курси». Вже в молодому віці подорожувала, проте не сама, а із своєю сестрою Ольгою. Під час однієї такої подорожі художниця закохалася, проте кохання не було взаємним, тому так і залишилась до кінця життя одна. Вдягалась розкішно, весь одяг створювала власноруч, в тому числі і прикраси, які виготовляла на зразок віденських жіночих прикрас, які до душі зачарували Олену ще в студентські роки. Загалом Олена Кульчицька — особа із великою силою волі та строгим, ніби чоловічим характером, і художник за покликанням.

1. Архів Художньо-меморіального музею Олени Кульчицької у Львові. — АК-Г-3089/в-18. — КВ 59874/89.
2. Центральний державний історичний архів України (м. Львів). — Ф. 427. — Оп. 1. — Спр. 7. — (Спогади Дмитра Крвавича про художницю О. Кульчицьку).
3. Волошин Л. Творчі українського модерну: Олена Кульчицька / Л. Волошин // Образотворче мистецтво. — 2005. — № 4. — С. 46—49.
4. Волошин Л. Із плеяди творців українського модерну: Олена Кульчицька / Л. Волошин // Галицька Брама. — 2007 (вересень-жовтень). — № 9—10. — С. 9—14.
5. Голубець М. Творчість Олени Кульчицької / Микола Голубець. — Львів : АНУМ, 1933. — 21 с.
6. Дзядик О. Незабутня. Спогади про художницю Олену Кульчицьку / О. Дзядик. — Тернопіль : Збруч, 1997. — С. 424—426.
7. Дуда І. Тернопільщина мистецька: Короткі відомості про художницю О. Кульчицьку / І. Дуда // Свобода. — 1992 (10 січня). — С. 7—10.
8. Добрянська І. «Я живу життям мого народу...»: Спогади про Олену Кульчицьку / І. Добрянська // Жовтень. — 1987. — № 9. — С. 127—130.
9. Залізник Б. Мистецький класик України / Б. Залізник // За вільну Україну плюс. — 2007 (22 листопада). — № 46. — С. 6—7.
10. Кость Л. Олена Кульчицька. Життя у творчості / Л.В. Кость // Галицька Брама. — 2007 (вересень-жовтень). — № 9—10. — С. 2—8.
11. Крупницький Л.П. Відкрила двері навстіж у Європу / Л.П. Крупницький // Література і мистецтво. — 2008 (24 січня). — С. 10—11.
12. Крвавич Д.П. Українське мистецтво / Д.П. Крвавич, В.А. Овсійчук, С.О. Черепанова. — Львів : Світ, 2003. — Т. 1. — 256 с.
13. Кульчицька О.Л. Саморефлекція / Олена Львівна Кульчицька // Жінка. — 1935. — № 11. — С. 5.
14. Мандибура М. Стежини творчості: До 120-річчя від дня народження укр. художниці Олени Кульчицької / М. Мандибура // Дзвін. — 1997. — № 11—12. — С. 148—149.
15. Олена Кульчицька. Спогади / Олена Кульчицька // Жовтень. — № 5. — 1951. — С. 6—7.
16. Попович В.С. Олена Кульчицька / В.С. Попович // Авангард. — 1972. — Ч. 6. — С. 355—367.
17. Попович Ж. Олена Кульчицька чверть віку писала листи померлій сестрі / Ж. Попович // Газета по-українськи. — 2007 (12 вересня). — № 447. — С. 7—10.
18. Сенів І.В. Творчість Олени Кульчицької / І.В. Сенів. — К. : Академія наук УРСР, 1961. — 179 с.
19. Сенів І.В. О. Кульчицька. Нарис про життя і творчість / І.В. Сенів. — К., 1955. — 179 с.
20. Семчишин-Гузнер О. Їй притаманне все жіноче... / О. Семчишин-Гузнер // Галицька Брама. — 2007 (вересень-жовтень). — № 9—10. — С. 23.

21. Саноцька Х. Олена Кульчицька — берегиня української культури / Христина Саноцька // Народознавчі зошити. — 2001. — № 1 (37). — С. 30.
22. Хронологія творчості Олени Кульчицької (емоції, мотиви, толчки) // Народознавчі зошити. — 2001. — № 1 (37). — С. 6—28.

Mariana Voloshyn

OLENA KULCHYTSKA'S BECOMING A PERSONALITY AND FORMATION OF WORLD-VIEW

The article deals with some problems in personal and creative formation of Olena Kulchytska, the only Galician lady-artist known to a broader audience. In the study have been analyzed certain factors and aspects of reality that influenced artist's world outlook and the development of her personality as an artist and art critic.

Keywords: Olena Kulchytska, Viennese School, Convent of Sacraments-keepers, modern art, Viennese Secession, world-outlook.

Мар'яна Волошин

СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И ФОРМИРОВАНИЕ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ОЛЕНА КУЛЬЧИЦКОЙ

В статье речь идет об одной из наиболее известных широкой зрительской общественности женщин-художниц Галичины — Олене Кульчицкой. Анализируются обстоятельства и аспекты действительности, которые повлияли на формирование мировоззрения творческой личности и ее становление как художника и искусствоведа.

Ключевые слова: Олена Кульчицкая, Венская школа, монастырь Сакраменток, современное искусство, венская сецессия, мировоззрение.